



ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ФАКУЛЬТЕТ ФИЛОСОФИИ И ПОЛИТОЛОГИИ

Студенттер мен жас ғалымдардың
«ФАРАБИ ӘЛЕМІ»
Халықаралық ғылыми конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ
Алматы, 6-8 сәуір, 2022 ж.

МАТЕРИАЛЫ
международной научной конференции
студентов и молодых учёных
«ФАРАБИ ӘЛЕМІ»
Алматы, 6-8 апреля 2022 г.

MATERIALS
International Scientific Conference
of Students and Young Scientists
«FARABI ALEMI»
Almaty, 6-8 April 2022

Председатель редакционной коллегии:
Мейрбаев Б.Б. – кандидат философских наук, профессор,
декан факультета философии и политологии

Заместители председателя редакционной коллегии:
Аликбаева М.Б. – заместитель декана по научно-инновационной работе и международным связям
Абдирайымова Г.С. – заведующая кафедрой социологии и социальной работы
Алгожаева Н.С. – заведующая кафедрой педагогики и образовательного менеджмента
Курманалиева А.Д. – заведующая кафедрой религиоведения и культурологии
Күранбек Ә.А. – заведующий кафедрой философии
Мадалиева З.Б. – заведующая кафедрой общей и прикладной психологии
Насимова Г.О. – заведующая кафедрой политологии и политических технологий

Материалы международной научной конференции студентов и молодых учёных «Фараби әлемі», Алматы, Казахстан, 06-08 апреля 2022г. – Алматы: Қазак университеті, 2022. – 992 с.

ISBN 978-601-04-

В сборнике представлены доклады, выступления, тезисы участников международной научной конференции студентов и молодых учёных «Фараби әлемі», организованной Советом молодых учёных, преподавателями, магистрантами и докторантами факультета философии и политологии.

В работе конференции приняли участие молодые учёные из разных вузов Казахстана и зарубежных стран. В данном сборнике содержатся статьи и тезисы по актуальным проблемам философии, социологии, культурологии, социальной работы, религиоведения, психологии и педагогики.

Статьи изданы в авторской редакции.

УДК
ББК

ISBN 978-601-04-

© КазНУ имени аль-Фараби, 2022

МАЗМҰНЫ

«ҚАЗІРГІ ЖАСТАРДЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ ӘЛЕМІ: ТӘУЕЛСІЗДІК ТАҒЫЛЫМЫ»
«ЦЕННОСТНЫЙ МИР СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ: УРОКИ НЕЗАВИСИМОСТИ»
«THE VALUE WORLD OF TODAY'S YOUTH: THE LESSONS OF INDEPENDENCE»

Адильжанова Ж.А. СЫР БОЙЫ ЖЫРШЫЛЫҚ ДӘСТҮРІНІҢ ЭТНОМУЗЫКАТАНУДА ЗЕРТТЕЛУІ	3
Айжарық М.Ж. ЖАСТАР ҚҰНДЫЛЫҒЫ – МЕМЛЕКЕТ БОЛАШАҒЫНЫҢ ІРГЕТАСЫ	9
Аманбай А.О. ҚАЗІРГІ УАҚЫТТАҒЫ ӘЛЕМДІК ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ МӘДЕНИЕТТІҢ ДАМУЫНДАҒЫ ӘЛ-ФАРАБИДІҢ МҰРАСЫ	12
Асылбекқызы М. ӘЛ-ФАРАБИДІҢ «КЕМЕЛ АДАМ» КОНЦЕПЦИЯСЫ МЕН АБАЙДЫҢ «ТОЛЫҚ АДАМ» ТЕОРИЯСЫН САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ	17
Әбдіғафур М.Ә. ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУДАҒЫ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЭКОСОФИЯ	21
Әзілхан Т.Ә. ЖАПОН ХАЛҚЫНЫҢ ДАНАЛЫҒЫ: ИКИГАЙ – БАҚЫТТЫ ӨМІР СҮРУ КОНЦЕПЦИЯСЫ	25
Булатбек А.С. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВТЫҢ САЯСИ ФИЛОСОФИЯСЫ	28
Елеусінова Р.Қ. АХМЕТ БАЙТҮРСЫНУЛЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ ЕҢБЕКТЕРІНІҢ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ҚЫРЛАРЫ	32
Жайлыбаева Ф.Ж. БҮГІНГІ ТҮЛҒАНЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТІ: ӘЛЕУМЕТТІК-МОРАЛДЫҚ УНИВЕРСУМ	37
Жайлыбаева Ф.Ж. ҒЫЛЫМИ-ТЕХНИКАЛЫҚ ПРОГРЕСС: ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ ҚАУІПСІЗДІК МӘСЕЛЕСІ	41
Әділханов Ж. ҚАЗІРГІ ЖАҒАҢДАНУ КЕЗЕҢІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАҢДА БОЛЫП ЖАТҚАН ӘЛЕУМЕТТІК ӨЗГЕРІСТЕР	46
Жоласва Ж.А. МАХАМБЕТ ӨТЕМІСУЛЫ ӨЛЕҢДЕРІНДЕГІ ӨМІР ФИЛОСОФИЯСЫ	49
Имаматдинова Т.М. ЖАСӨСПІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ ИНТЕРНЕТ ТӘУЕЛДІЛІК	53
Ирисбаева М.Ф. ҚАЗІРГІ ҚОҒАМ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ: БАҚЫТ ҰҒЫМЫНЫҢ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ МӘНІ	56
Қуатбек А.Т. ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚОҒАМДЫҚ САЯСИ ӘЛЕУМЕТТІК МӘСЕЛЕЛЕРІ	59
Қаниятов Ж.Т. ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ ПОТЕСТАРЛЫ БІЛІК ФИЛОСОФИЯСЫ	62
Қаниятов Ж.Т. LIBERAL ARTS EDUCATION - ФИЛОСОФИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ САЯСАТЫНЫҢ ПРЕАМБУЛАСЫ РЕТІНДЕ	67
Қойшыбай З. ӘЛ-ФАРАБИ ТҮСІНІГІНДЕГІ «БАҚЫТ» ҰҒЫМЫНА ТАЛДАУ	69
Құрманғазина А.Р. ШӘКӘРІМ ҚҰДАЙБЕРДІҰЛЫ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ АДАМ БОЛМЫСЫ	73
Өтенов Ә.Т. КЕЛЕШЕК ЖАСТАРДЫҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯСЫ	76
Нүсіліп Б.Р. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯЛАРЫНЫҢ САЯСИ-МӘДЕНИ КӨЗҚАРАСТАРЫ	80
Сағындықова А.А. АҚПАРАТТЫҚ ҚОҒАМДАҒЫ АДАМ БОСТАНДЫҒЫ	84
Сағындықова А.А. СӘН – ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКСТРАВЕРТИВТІ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ФЕНОМЕН РЕТІНДЕ	86
Сағдатова Ә.Ж. ҰЛТ ДЕНСАУЛЫҒЫ – ӘЛЕУМЕТТІК ФЕНОМЕН	89
Темірғали Қ.Б. АБАЙ ФИЛОСОФИЯСЫНДАҒЫ АДАМ МӘСЕЛЕСІ	94

«ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖАС ҒАЛЫМДАРЫ МЕН
СТУДЕНТТЕРІНІҢ ЗЕРТТЕУЛЕРІНДЕГІ ПСИХОЛОГИЯНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ»

«АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПСИХОЛОГИИ В ИССЛЕДОВАНИЯХ
МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ И СТУДЕНТОВ НЕЗАВИСИМОГО КАЗАХСТАНА»

«ACTUAL PROBLEMS OF PSYCHOLOGY IN THE RESEARCH OF YOUNG
SCIENTISTS AND STUDENTS OF INDEPENDENT KAZAKHSTAN»

Айтжанова А. ЖАСӨСПІМДЕРДІҢ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ СЕБЕПТЕРІН ЗЕРТТЕУ	98
Байжигит Е. ФАКТОРЫ УСПЕШНОСТИ ПОДРОСТКОВ В СОВРЕМЕННОМ ЦИФРОВОМ ПРОСТРАНСТВЕ	100
Довлетяров С. БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ ТАҢУ ӘРЕКЕТІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	103
Егимбаева А. ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙЛАР МИНИСТЕРЛІГІНДЕГІ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ ЭКСТРЕМАЛДЫ ЖӘНЕ ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙЛАРҒА БЕЙІМДЕЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	109
Каримова М. ЖАСӨСПІМДЕРДЕГІ ДЕЛИНКВЕНТТІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	112
Кенжебек Г. СТУДЕНТТІК ОРТАДАҒЫ КОНФЛИКТІЛІК ҚАТЫНАСТАРДЫ ЗЕРТТЕУ	115
Қырғызова Т. ОТБАСЫНДАҒЫ БАЛА АТА-АНА ҚАТЫНАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЗЕРТТЕУ	119
Мырзабай А. СТРЕССОУСТОЙЧИВОСТЬ СТУДЕНТОВ НЕЗАВИСИМОГО КАЗАХСТАНА НАЧАЛА 20-Х ГОДОВ XXI ВЕКА	124
Оразымбетова Қ., Молбаева А., Садырқұл Н. ҚАЗІРГІ ЖАСТАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДЕГІ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНЫҢ СТРЕСКЕ ЫҚПАЛЫН ЗЕРТТЕУ	128
Осневская А. ГЕНДЕРНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ И ГЕНДЕРНЫЕ СТЕРЕОТИПЫ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	130

Осыған байланысты зерттеу нәтижелері бойынша екі әдістемені қолдана отырып, зерттеу гипотезасы дұрыс болды деп қорытынды жасауға болады: ТЖМ қызметкерлері мінез-құлықтың бейімделу нұсқаларының басым болуымен және төтенше жағдайларда өмір сүруге дайындықтың жоғарылауымен сипатталады.

Қиын төтенше жағдайларға тап болған адам күнделікті өзінің физикалық және әлеуметтік ортасына бейімделеді. Психологиялық стресс-бұл әртүрлі экстремалды әсерлерге жауап ретінде пайда болатын эмоционалды күйлер мен адамның іс-әрекеттерінің кең спектрін белгілеу үшін қолданылатын ұғым.

Жағдай туралы хабардар болу дәрежесі және өмірге күтпеген қауіп төнген жағдайда мінез-құлықтың жеткіліктілігі көбінесе адамның туа біткен ерекшеліктерімен, оның көзқарастарымен, жүйке жүйесінің түрімен және басқа да бірқатар психобиологиялық көрсеткіштермен анықталады. Адамға өмірге қауіп төндіретін күтпеген жағдайларда өзін дұрыс ұстауға үйрету әрдайым мүмкін емес, сондықтан адамдар көбінесе олардағы әрекетке дайын емес болады.

Төтенше және экстремалды жағдайларға төзімділік-бұл жеке тұлғаның әлеуметтік-психологиялық сипаттамасы, ол өзіне зиян келтірместен жағдайдың эксцентріктілігін көтеру, әлемнің әртүрлі көріністеріне, басқа адамдарға, өзіне төзімділік таныту, осы жағдайларды дамытатын, жеке тұлғаны жетілдіретін, бейімделу деңгейін арттыратын тәсілдер арқылы жеңу қабілетінен тұрады және субъектінің әлеуметтік жетілуі деңгейінен қалыптасады. Шын мәнінде, бұл қасиет адамның бейімделу әлеуетінің болуын білдіреді, бұл оның қиын жағдайларды жеңу мүмкіндіктерін анықтайды. Кез-келген адамда төтенше жағдайлардың қолайсыз салдарының алдын алу үшін жоғарыда аталған қасиеттер мен қабілеттер жиынтығы түрінде төзімділікті дамыту қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. Елепов А.М., Смагулов Н.К., Мухаметжанов А.М., Аскаров Б.С. Әскери-кәсіби қызметтің психогенді факторлары мен экстремалды жағдайлары// Психологиялық журнал №7 1-бөлім, К., 2013- С. 5-13
2. Смирнов Б.А., Долгополова Е.В. Экстремалды жағдайлардағы іс-әрекет психологиясы. Х.: Гуманитарлы центр баспасы, 2007. -276 б.
3. Лебедев В.И. Экстремалды шарттардағы тұлға. –М.: Политиздат, 1989. -304б.
4. Баева И.А. Қорғаныс психологиясы-экстремалды жағдайлар психологиясының негізі ретінде. Психологиялық журнал, М., 2002
5. Ақпараттық портал [Электрондық ресурс]. Табу режимі: http://extreme-survival.io.ua/s191364/test_na_sposobnost_k_vyživaniyu – Мақала жүктелу уақыты: 15.03.2012.
6. Решетников М.М., Баранов Ю.А., Мухин А.П., Чермянин С.В. Уфимдік апат: адамдардың жай-күйі, мінез-құлқы мен іс-әрекетінің ерекшеліктері. Психологиялық журнал, М., 1990.
7. Дарвиш О.Б. Төтенше жағдайларда адамның стресске қарсы тұруының психологиялық ерекшеліктері. М.,2012

ЖАСӨСПІРІМДЕРДЕГІ ДЕЛИНКВЕНТТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

«Психология» мамандығы 4 курс студенті **Каримова М.С.**
Ғылыми жетекші: психол.ғ.қ., аға оқытушысы Болтаева А.М.
Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті

Андатпа: Мақалада жасөспірімдердегі делинквентті мінез-құлық, оның ерекшеліктері, тудыратын факторлар, сондай-ақ жасөспірімдер арасындағы делинквенттілік теориялары, құқық бұзушы жасөспірімдердің тұлғалық, гендерлік ерекшеліктері қарастырылған.

Кілт сөздер: жасөспірім, делинквент, деликт, делинквентті мінез құлық.

Жасөспірімдер арасындағы делинквентті мінез-құлықты қазіргі заманауи кездегі актуалды проблемалар қатарына жатқызуға болады. Жалпы қазіргі кезеңде девиантты мінез-құлық деп қоғамда қалыптасқандарға сәйкес емес әлеуметтік мінез-құлық деп айтуға

болады. Девиантты мінез-құлық екі үлкен категорияға бөлінеді. Біріншісі- бұл анық немесе жасырын психопатологиялық ауытқыған мінез-құлық. Екіншісі – әлеуметтік, құқықтық қалыптарды бұзатын асоциалды мінез-құлық.

Мұндай әрекеттер аз болса, олар құқық бұзушылық, ал салмақты болса әрі жазаланса қылмыс деп аталады. Бұндай іс-әрекеттерді делинквенттер деп атайды. «Делинквент» - ауытқыма мінез-құлқы өзінің ұшқыр көріністерінде қылмыстық жазаланатын әрекет болып шығатын субъект [1,б.70].

Делинквенттілік ұғымы ғылымға 1950 жылдары енгізілген. Делинквентті мінез-құлықты А.Коэн жеке азаматтарға да, жалпы қоғамға да зиян келтіретін іс-әрекетінде (әрекетінде немесе әрекетсіздігінде) бейнеленген жеке тұлғаның қоғамға қарсы, құқыққа қарсы мінез-құлқы деп анықтаған [2,б.83].

"Делинквенттілік" термині халықаралық-құқықтық актілер шеңберінде адамның құқық бұзушылық немесе қылмыс жасауына байланысты заңды термин ретінде бекітілген. Шетелдік дереккөздерде "делинквент" ұғымы негізінен кәмелетке толмаған қылмыскер мақсатында сипаттау қолданылады. Сондықтан, отандық анықтамалықтарда құқық бұзушылық негізінен қылмысты көрсетеді. Сонымен, Б.Г. Мещерякова және В.П. Зинченко бойынша, "делинквент" - құқық бұзушы, қылмыскер болып келеді. АҚШ-та бұл термин қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін кінәлі деп танылған кәмелетке толмағандарға қолданылады. [3,б.36].

Делинквентті мінез-құлық-бұл құқықтық нормаларға қайшы келетін, әлеуметтік тәртіпке және айналасындағы адамдардың әл-ауқатына қауіп төндіретін мінез-құлық. Ол заңнамада тыйым салынған кез келген әрекеттерді немесе әрекетсіздікті қамтиды.

Ересектерде (18 жастан асқан) делинквентті мінез-құлық негізінен қылмыстық немесе азаматтық жауапкершілікке және тиісті жазаға әкеп соқтыратын құқық бұзушылықтар түрінде көрінеді. Жасөспірімдерде делинквентті мінез-құлықтың келесі түрлері басым: бұзақылық, ұрлық, тонау, вандализм, физикалық зорлық-зомбылық, есірткі саудасы. Балалық шақта жас балаларға немесе құрдастарына қатысты зорлық-зомбылық, жануарларға қатыгездік, ұрлық, ұсақ бұзақылық, мүлікті бұзу, өртеу сияқты ең көп таралған формалар жатады.

Делинквенттілікті тудыратын келесі микроәлеуметтік факторларды тізімдеуге болады:

- балалардың ата-аналары тарапынан нәзік күтім мен сүйіспеншілікке деген қажеттілігінің бұзылуы (мысалы, өте қатал әке немесе жеткіліксіз қамқор ана), бұл өз кезегінде баланың ерте травматикалық тәжірибесін тудырады;
- отбасындағы физикалық немесе психологиялық қатыгездік немесе күшке табыну (мысалы, жазаларды шамадан тыс немесе үнемі қолдану);
- травматикалық жағдайларда тіркелген жедел жарақат (ауру, ата-анасының қайтыс болуы, зорлық-зомбылық, ажырасу) ;
- баланы шамадан тыс ынталандыру-ата-аналарға, аға-інілерге деген ерте қарым-қатынас;
- ата-аналар тарапынан балаға қойылатын талаптардың сәйкес келмеуі, соның салдарынан баланың мінез-құлық нормалары туралы нақты түсінігі жоқ;
- ата-аналардың (қамқоршылардың) ауысуы;
- ата-аналар арасындағы созылмалы қақтығыстар (қатал әке ананы ұрып-соғатын жағдай әсіресе қауіпті);
- ата-аналардың жағымсыз жеке ерекшеліктері (мысалы, қарапайым әке мен сүйкімді ананың үйлесімі);

Әдетте, алдымен, фрустрацияны бастан кешіргенде, бала ауырсынуды сезінеді, ол түсіну мен жұмсақтық болмаған кезде көңілсіздік пен ашулануға айналады. Агрессия ата-аналардың назарын аударады, бұл бала үшін өте маңызды. Сонымен қатар, агрессияны қолдана отырып, бала көбінесе басқаларды басқара отырып, өз мақсаттарына жетеді. Бірте-бірте агрессия және ережелерді бұзу қажетті нәтижеге қол жеткізу әдісі ретінде жүйелі түрде қолданыла бастайды.

Деликвентті мінез-құлық құқық бұзушыны азаматтық қоғам заңдарына қарсы қоятын әрекетті білдіреді. Құқық бұзушылықтың кейбір түрлеріне ұрлық, мүлікке зиян келтіру, физикалық агрессия, есірткі сату, тонау, тонау, бұзақылық және мектептен қашу, бұл нашар білімге, сабаққа бармауға, үйден қашуға әкелуі мүмкін. , есірткі қолдану, депрессия/мазасыздық, өзіне зиян келтіру және тіпті суицид, кісі өлтіру және алкогольді асыра пайдалану салдарынан болатын табиғи емес өлім ықтималдығының жоғарылауы. Кейбір елдерде делинквентті мінез-құлық деңгейі кең таралған тәуекелді мінез-құлықтардың бірі болып табылады.

Жасөспірімдерде делинквентті мінез-құлық , есірткі қолдану және алкогольді тұтыну сияқты мінез-құлық проблемаларының кең ауқымы пайда болады. Дәл осы бағытта кейбір жазбалар қоғамға жат мінез-құлықпен айналысу жасөспірімдік кезеңнің ортасынан кейінгі кезеңге дейін шарықтау шегіне жеткенін көрсетеді. Мысалы, 2010 жылы АҚШ-та 1 154 096 жас түрмеге қамалды . Сонымен қатар, зерттеу он екінші сынып оқушыларының 50 пайызы өмір бойы заңсыз заттарды пайдаланғанын, 70 пайызы алкогольді ішкенін және қазіргі уақытта 19 пайызы темекі шегетінін көрсетті. Әрі қарай, бірнеше зерттеулер Ирандағы жасөспірімдер арасындағы делинквентті мінез-құлықты зерттеді. Нәтижелер кальян шегу (51,5%), темекі шегу (35,2%), үйден тыс жерде ұрып-соғу (мектептен басқа) (28,1%) және ішімдік ішу (27,4%) жасөспірімдер арасында жиі кездесетін проблемалық мінез-құлық екенін көрсетті. Делинквентті мінез-құлыққа қатысудың жоғары жиілігі кейбір қолайсыздықтарға әкелуі мүмкін. Мысалы, делинквентті мінез-құлықпен айналысатын жасөспірімдерде психо-әлеуметтік бейімделудің немесе физикалық денсаулықтың төмендеуі, өмір сүрудің нашарлауы және ересек өмірге қиын өту сияқты әртүрлі салаларда проблемалар болуы ықтимал. Жасөспірімдердің делинквентті мінез-құлықтары ересектерге дейін жалғасатын ұзақ мерзімді даму проблемаларына әкелуі мүмкін, бірақ олардың көпшілігі үшін бұл мінез-құлық созылмалы болмауы мүмкін .

Жасөспірімдер арасындағы делинквенттілікті түсіндіру үшін бірнеше теориялар әзірленді, соның ішінде жалпы деформация теориясы, объектілік қатынастар теориясы , өзара әрекеттесу теориясы, даму теориясы, әлеуметтік бақылау теориясы, әлеуметтік оқыту теориясы, әлеуметтік даму моделі және проблемалық мінез-құлық теориясы.

Проблемалық мінез-құлық теориясы делинквентті мінез-құлық этиологиясына қатысты ең жан-жақты теориялардың бірі болып табылады. Проблемалық мінез-құлық теориясы - бұл психоәлеуметтік қорғау және қауіп факторлары арасындағы байланысты түсіндіретін әлеуметтік-психологиялық құрылым және проблемалық мінез-құлыққа қатысу (мысалы, құқық бұзушы мінез-құлық, заттарды қолдану, проблемалық ішімдік және ерте жыныстық қатынас). Проблемалық мінез-құлық теориясына сәйкес, проблемалық мінез-құлық тәуекел факторларының өзара әрекеттесуінен туындайды, мысалы, мүмкіндік тәуекелінің қолжетімділігі (мысалы, белгілі бір бандаға мүшелік сияқты тәуекел мүмкіндіктеріне ұшырау) және жеке осалдылық (мысалы, стресс, депрессия сияқты жеке деңгейдегі ерекшеліктер, өзін-өзі бағалаудың төмендігі немесе бақуатты өмірге қол жеткізуге кедергі болып көрінуі) және қорғаныс факторлары (мысалы, достар, мұғалімдер және көршілер тарапынан көрсетілетін қолдау). Тәуекел факторлары делинквентті мінез-құлыққа қатысу ықтималдығын арттырса, қорғаныс факторлары делинквентті мінез-құлыққа қатысу мүмкіндігін азайтады. Сонымен қатар, бір мезгілде қауіп факторларының көп болуы мен қорғаныш факторларының аз болуы жасөспірімнің проблемалық мінез-құлыққа қатысу ықтималдығын арттырады.

Таңдамалы зерттеулер көрсеткендей, жалпы және бөлек жазылған шығармалардағы барлық қоғамдық қауіпті және басқа да асоциалды әрекеттердің тең жартысы 16 жасқа толмаған кәмелетке толмағандар жасайды. Әрбір төртінші құқық бұзушылықты 14 жасқа толмағандар жасайды (мемлекеттік және қоғамдық мүлікті ұрлау, атыс қаруы мен патрондарын ұрлауда жетекшілік ету). Көлік ұрлау мен бұзақылық бойынша 17 жастағы жасөспірімдер басым [4,21-4866].

Құқықбұзушылықтың гендерлік ерекшеліктерін талдау кәмелетке толмағандар арасындағы ер адамдардың үлесі тиісті аймақтарда тұратын осы жас тобындағы халық санындағы

үлесінен (48-52%) әрқашан айтарлықтай жоғары (90–95%) екенін көрсетеді. Қылмыс жасаған қыздардың үлесі (6-10%), керісінше, олардың халықтағы үлес салмағынан әлдеқайда аз.

Дегенмен, көптеген зерттеушілер қыздардың ұлдармен салыстырғанда, көшеде емес, жалғыз, тұрғын үйде, сабырлы күйде жасаған қылмыстарының жоғары пайызын атап өтеді. Олардың қылмыстары жасырын, батылдығы аз және қауіпті. Көбінесе олар ақшаны, құнды заттарды, заттарды ұрлайды [5,б.352].

Құқық бұзушы жасөспірімдердің тұлғасын зерттеу барысында құқық бұзушылардың келесі тұлғалық ерекшеліктерінің елеулі өзгерістері тіркелді.

Мотивациялық сфера: орындалатын іс-әрекетке қызығушылықтың болмауы, ұқыптылықтың болмауы, оқу және өндірістік қызметте, қоғамдық жұмыста табысқа жетуге ұмтылу, әдетте, бос уақытты қажетсіну және қызығушылықпен ауыстырылады.

Сипаттамалық белгілері: мінез акцентуациялары, қарым-қатынас дағдыларының төмен деңгейі, басқалармен қарым-қатынаста қиындықтар, конфликтінің күшеюі, тәуекелге бару, алаңдаушылық.

Өзін-өзі реттеудің ерекшеліктері: дамымаған өзіндік сана, өз мінез-құлқын басқара алмау, өзін-өзі бағалаудың жеткіліксіздігі, эмоционалдық тұрақсыздық, агрессивтіліктің импульсивті көрінісі.

Психикалық бұзылулар: жеңіл ақыл-ойдың артта қалуы, дағдарыс жағдайының немесе оның синдромының белгісі болуы мүмкін депрессия, ми құрылымдарының электр өткізгіштігінің бұзылуына байланысты эмоционалды лабильділік [6,б.195].

Қорытындылай келе, жасөспірімдердің делинквентті мінез-құлқы деформацияланған қажеттіліктермен, сонымен қатар әлеуметтік қолайсыз тәсілдермен жүзеге асырылатын девиантты мінез-құлқы түрі болып келеді. Сондай-ақ ол жасөспірім ортасының тәуелділігі, қоғамға жат құндылықтарды сіңіру қабілеті, эмоционалдық тұрақсыздық фонында дамиды. Әсіресе жасөспірімдердің делинквентті мінез-құлқы отбасының тәрбиелік ресурсының шектеулілігінен, ересектердің оқиғалы оңды қатысуының болмауынан, заңды мінез-құлқы сценарийлерінің жоқтығынан, қоғамға жат ортада бейімделу қабілетінен туындайды. Делинквентті мінез-құлқы бар жасөспірімдерге әлеуметтік-психологиялық дайындықты, эмоционалдық реттеу әдістерін, психологиялық-педагогикалық әдістерді пайдалана отырып, психологтардың, педагогтардың, тәрбиешілердің кәсіби өзара әрекеттесуіне байланысты қолдау көрсету- психологиялық түзетудің мәні болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Бағдарлы мектеп және кәсіптік білім, №6, 2013г, 706
2. Клейберг, Ю.А. Социальная психология девиантного поведения: Учебное пособие для вузов / Ю.А. Клейберг. — М., 2004.
3. Г.Тигунцева, Психология отклоняющегося поведения, учебник и практикум для вузов, 2016 г, Москва
4. Змановская, Е.В. Девиантология. (Психология отклоняющегося поведения): Учеб. пособие для студ. высш.учеб. заведений / Е.В. Змановская. — 2е изд., испр. — М.: Академия, 2004.
5. Ратинов, А.Р. Судебная психология для следователей / А.Р. Ратинов. — М.: Юрлитинформ, 2008.
6. Барденштейн, Л.М. Патологическое гетероагрессивное поведение у подростков / Л.М. Барденштейн, Ю.Б. Можгинский. — М.: ЗеркалоМ., 2000.

СТУДЕНТТІК ОРТАДАҒЫ КОНФЛИКТІЛІК ҚАТЫНАСТАРДЫ ЗЕРТТЕУ

«Психология» мамандығы 4 курс студенті **Кенжебек Г.Б.**

Ғылыми жетекші: психол.ғ.к., профессор м.а. Жубаназарова Н.С.

Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті

Аңдатпа. Сіздер бұл мақалада аталмыш тақырыпқа сай мәліметтен бөлек, студенттердің өз құқықтары мен айналасындағы болып жатқан конфликтілерге қалай тап болатынын, ол мәселеден қалай шығуға болатындығын, және де жалпы конфликт ұғымынан хабардар боласыздар.